
“PALAGRUŽA - OTOK MEĐU ZVIJEZDAMA - DIOMEDOV OTOK”

TEA KATUNARIĆ □ Split

Palagruža - otok među zvijezdama - Diomedov otok naziv je stalnog malog postava Arheološkog muzeja Split koji se nalazi u prostoriji Čitaonice na Rivi u Komiži na otoku Visu. Autor izložbe je muzejski savjetnik dr. Branko Kirigin. Izložba je najveći dijelom posvećena arheološkome materijalu s tog našeg najudaljenijeg otoka. Ta mala otočna skupina bila je spona između istočne i zapadne obale jadranskog mora još od davnine jer najkraći morski put od jedne do druge obale Jadrana vodi preko Palagruže koja je bila jedna od postaja na toj plovnoj ruti. To su potvrdili i arheološki nalazi koji su pokazali da je Palagruža posjećivana već od 6. tisućljeća prije Krista, u vrijeme ranog neolitika, zatim u bakrenom i brončanom dobu, pa u arhajskom i klasičnom grčkom periodu, u doba helenizma, Rima i ranog srednjeg vijeka. Najmlađi arheološki tragovi s Palagruže datiraju se u kasno 6. st. poslije Krista. Prva sustavna arheološka istraživanja Palagruže započela su 1992. godine u sklopu međunarodnog arheološkog projekta *Jadranski otoci*, koji proučava arheologiju srednjodalmatinskih otoka i njihovu ulogu u pomorskim vezama na Jadranu i Mediteranu. Arheolozi Projekta istraživali su Palagružu tijekom 1992., 1993., 1994. i 1996. godine. Pronađeni su izuzetni nalazi koji su povezali arheologiju istočne i zapadne obale Jadrana. Tako je Palagruža otkrivena kao arheološki most preko Jadrana.

Nije čudno stoga, da je kanadski Royal Ontario Museum (ROM) iz Toronta, peti po veličini muzej na svijetu, predstavio arheologije jednog tako malog otoka iz Hrvatske na izložbi pod nazivom *Ancient Mariners of the Adriatic* u siječnju 1995. godine. To je bilo prvo javno predstavljanje arheološkog materijala s Palagruže. Prikazani su nalazi s dotadašnjih istraživanja Projekta koja je većinom financirao ROM, upotpunjeni s već ranije pronađenim nalazima na kopnu i podmorju otoka kao i s eksponatima iz privatnih zbirki Jadranka Oreba i pok. Tonka Borčića - Bake. Uz njih su izloženi i eksponati iz grčke i rimske zbirke ROM-a. Tom prigodom dr. B. Kirigin održao je predavanje *Palagruža - otok među zvijezdama*. Izložba je bila otvorena do 1997. godine, a posjetilo ju je više od 500.000 ljudi.

Uz pomoć Ministarstva RH i donacije Centra za razvoj jadranskih otoka i Ars heliutice u srpnju 2000. godine otvoren je stalni mali postav izložbe u Komiži, kojoj Palagruža po tradiciji ribarenja i pripada. Tako je Komiža dobila još jedan izložbeni postav koji govori o njenoj izuzetnoj prošlosti. Gradsko poglavarstvo Komiže ustupilo je izložbi prostoriju Čitaonice na Rivi, u koju Komižani rado navraćaju. Za novu namjenu prostor je preuredio arhitektonski studio A&U iz Komiže. Eksponati su izloženi u samostojećim vitrinama na tamno plavim ormarićima uz zidove Čitaonice koji su obojeni istom tamnoplavom bojom što prostoru daje dojam morskog okružja. Uz to, zvučna kulisa izložbe autora Mire Pijace sa zvukovima morskih valova i galebova čini taj osjećaj još stvarnijim.

Sedam vitrina s popisom izloženih predmeta na hrvatskom i engleskom jeziku izmjenjuju se s jedanaest panoa na stalcima koji fotografijama, crtežima i popratnim tekstom (na hrvatskom i engleskom) dočaravaju razne oblike života na Palagruži. U izložbu nas uvodi panoramska fotografija palagružanskog arhipelaga. Zatim slijede fotografije i izlošci nekih endemičnih biljnih i životinjskih vrsta s otočja koji su za ovu prigodu posuđeni iz fundusa Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja. Ovim dijelom izložbe opisan je prirodan okvir otočja. Drugi dio izložbe prikazuju istraživače i rezultate arheoloških istraživanja od njihovih početaka još iz 19. stoljeća pa do zadnje arheološke kampanje 1996. godine. U vitrinama su kronološkim redom predstavljeni arheološki artefakti iz svih arheoloških razdoblja zabilježenih na otoku. Među izloženim eksponatima posebnu pozornost privlače ulomci ranoneolitičkoga keramičkoga posuđa i kremene alatke kojima su se koristile prve zemljoradničke zajednice na Sredozemlju. Prikazani su zatim, ulomci posuda cetinske kulture i kremenih izrađevina iz kasnoga bakrenog i brončanog doba, kada se u našim krajevima formiraju čvršće društvene strukture. Jedino dobro organizirana zajednica mogla se upustiti u ribarenje oko toga pučinskog otoka i iskorištavati ležišta kremenina s Male Palagruže. Brojne kremene izrađevine nađene na otoku ukazuju na to da su tu boravili specijalizirani majstori za izradu kremenih alatki koje su razmjenjivali s drugim zajednicama na Jadranu i Mediteranu. To potvrđuje i izloženo sječivo od opsidijana s Liparskog otočja pored Sicilije. Na izložbi je prikazan samo dio kremenih sječiva, strelica i strugala s otoka, kao i ukrašeni kameni štitnik za ruku koji je dio lukostrijelačke opreme. Na panoima uz vitrine prikazana su ležišta kremenina i njegova obrada, načje korštenja kremenih strelica i štitnika za ruku kao i rasprostranjenost cetinske kulture koja je bila prisutna na obje jadranske obale. U vitrini koja je posvećena grčkom i helenističkom periodu mogu se vidjeti ulomci crne i crveno figuralne luksuzne keramike sa slikovnim prikazima ljudi, životinja i vegetabilnih motiva. Među njima se ljepotom izrade ističe lik polunagog grčkog boga Zeusa ili Dionisa, kojega je naslikao slikar Semele potkraj 5. st. prije Krista. Najveću pozornost zaslužuju ulomci s urezanim starogrčkim posvetnim natpisima. Na više njih može se pročitati ime grčkog junaka Diomeda, koji se istaknuo svojom hrabrošću pod zidinama tvrde Troje. Njegov se kult štovao na

IM 33 (1-2) 2002.
POGLEDI, DOGAĐAJI, ISKUSTVA
VIEWS, EXPERIENCES, EVENTS

sl.1 Izložba "Palagruža - otok među zvijezdama", u Royal Ontario Museumu, Toronto, Kanada, 1995.

sl.2 Detalj stalnoga malog postava Arheološkog muzeja Split "Palagruža - otok među zvijezdama", čitaonica na Rivi, Komiža, otok Vis, 2000.

sl.3 Detalj izložbe "Palagruža - otok među zvijezdama" u Arheološkome muzeju u Zagrebu, Zagreb, 2002.

mnogim mjestima po Jadranu. Antički pisci kažu da je pokopan na nekom otoku u Jadranskom moru gdje mu je kasnije bilo i svetište. Do sada se smatralo da bi Tremiti, otočje uz talijansku obalu Jadrana, mogli biti Diomedov otoci. Ali, nalazi s Palagruže pokazuju da je grčko svetište posvećeno Diomedu bilo upravo na njoj. Legenda još kaže da su se Diomedovi prijatelji pretvorili u galebove koji su čuvali njegov grob na otoku. Kako bi se osjetio pravi duh Diomedova otočja, iznad izložbe "lete" bijeli drveni galebovi koji čuvaju palagružansko blago na svim njegovim putovanjima. Na panou uz vitrinu može se pročitati i legenda o Diomedu, vidjeti gdje su mu bila svetišta po Jadranu i doznati što je otkriveno na Diomedovu rtu kraj šibenske Rogoznice, koja je još jedno svetište posvećeno tom grčkom junaku. Otkriće palagružanskog svetišta potaknulo je istraživanja ovog lokaliteta na kopnu. U vitrini s rimskim materijalom izloženi su ulomci stakla i finog rimskog posuđa tankih stijenki, kao i kockice mozaika, mramorna oplata, hidraulična žbuka i opeke hipokausta koje su bile dio sistema za zagrijavanje kupatila. To ukazuje da je na Palagruži u rimsko doba postojala bogatije uređena građevina. Na otoku je još uvijek vidljiva antička cisterna iz koje su brodovi uzimali vodu kada bi se zaustavili na otoku na svom putu preko Jadrana. Tu je i nekoliko novčića rimskih careva, među kojima je i kopija zlatnika Julija Neposa, zadnjeg rimskog cara pa olovna prečka sidra i grlo amfore (Dressel 1 c). Još dvije vitrine čuvaju arheološko blago iz podmorja palagružanskog akvatorija. U jednoj je brodski žrtvenik - luterion iz 4. st prije Krista koji se koristio za prinošenje žrtava lijevanima, a u drugoj su brodski tarionici i dvije oblikom specifične amfore. Tarionici i amfore posuđeni su iz Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara. U vitrinama su izložene i vjerne rekonstrukcije prethistorijskog i antičkog posuđa na koje su prislonjeni originalni ulomci posuđa. Takav način izlaganja arheološkog materijala olakšava predočavanje izvornog izgleda posuđa. Rekonstrukcije je izradio konzervator AMS-a Ivo Donelli. Na preostalim panoima mogu se vidjeti prikazi Palagruže na srednjovjekovnim nautičkim i kopnenim kartama, povijest crkve sv. Mihovila koja je stajala na središnjem platou otoka i arheološka istraživanja koja su otkrila njene temelje. Jedan pano posvećen je palagružanskom svjetioniku, najvećem na Jadranu i njegovim stanovnicima svjetioničarima, a sljedeći komičkim ribarima, gajeti falkuši i toponimiji Palagruže. Na zadnja dva panoa ispričana je priča o životu i radu arheologa na Palagruži i dan kratki prikaz izložbe u Torontu. Pri samom izlazu iz čitaonice nalazi se veća hrpa smeća skupljenog na žalu Palagruže i dvije fotografije Živka Bačića na kojima se vidi otpacima unakažena ljepota otoka. Posjetitelj je na taj način potaknut da razmisli o stvarnom očuvanju i zaštiti Palagruže koja je od 1995. godine zaštićeni prirodni i kulturni spomenik. Pored knjige dojmova koja je puna pohvala, nalazi se dvojezični (hrvatski i engleski) anketni listić u kojem se može predložiti *Što s Palagružom?* napraviti u budućnosti. Najčešći prijedlog je da se ona uredi kao prirodni i kulturni park s međunarodnim obrazovno - znanstveni istraživačkim centrom. Uz izložbu, posjetiteljima je ponuđen i plakat koji je dizajnirao Darko Šoša, bogato ilustriran prospekt s tekstom na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku, razglednice s prirodnim i arheološkim motivima otoka i CD sa snimkom zvučne kulise izložbe.

Izložba je bila otvorena u Komiži u ljetnim mjesecima, a nakon ljeta prošle jeseni započela je svoju izložbenu turneju. Za gostovanja, izložba je obogaćena i videoprojeksijom Mladena Mateljana s motivima samog otočja i isječkom starog dokumentarnog filma o regati gajeta falkuša kojima je cilj bio Palagruža. Uz pomoć zaklade dr. C. Fiskovića, Croatia Airlinesa i institucija u kojima je gostovala, izložba je predstavljena Splitu u sklopu Tjedna knjige Mediterana od 5. listopada do 3. studenoga 2001. u Multimedijskom centru i u Arheološkom muzeju Zagreb od 10. siječnja do 10. veljače 2002. godine. Odmah nakon zatvaranja izložbe u Zagrebu, prenesena je u najstariji europski muzej Ashmolean u Oxfordu, gdje je bila otvorena od 19. veljače do 15. travnja 2002. godine. Gostovanje izložbe ostvareno je u okviru programa međunarodne kulturne suradnje između Ashmoleana i AMS-a. Palagruža i njeni arheološki nalazi pobudili su veliko zanimanje javnosti pa je dr. Branko Kirigin morao ponoviti predavanje *Palagruža, the Isle of Diomedes: recent archaeological research*, koje je održao na dan otvorenja izložbe, i sljedeći dan. Za vrijeme trajanja izložbe u Oxfordu održan je i jednodnevni simpozij *Palagruža: the Isle of Diomedes* na kojem su sudjelovali ugledni predavači iz tog područja. Izložba će sljedeće jeseni gostovati u Luceri na talijanskoj obali Jadrana, gdje će se održati kongres posvećen Diomedu. A ovo ljeto, kao i dva prethodna, može se razgledati u svojoj matičnoj luci Komiži.

"PALAGRUŽA - AN ISLAND AMONG THE STARS - THE ISLE OF DIOMEDES"

***Palagruža - an island among the stars - the Isle of Diomedes* is the title of a small permanent exhibition of the Archaeological Museum in Split that is situated in the rooms of the Reading-Room on the waterfront in Komiža on the island of Vis. The author of the exhibition is museum advisor Dr. Branko Kirigin.**

The exhibition is devoted to the archaeological material from our most distant island Palagruža, where the first systematic archaeological explorations began in 1992 within the framework of the *Adriatic Islands* archaeological project, and continued in 1992, 1993, 1994 and 1996. Thus Palagruža, which was in 1995 proclaimed a protected natural and cultural monument, was found to be an archaeological bridge across the Adriatic.

